

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE NOWĄ DYSCYPLINĄ W DZIEDZINIE NAUK SPOŁECZNYCH?

Zenon Trejnis

Wojskowa Akademia Techniczna

Streszczenie. W ostatnich latach zaistniała w Polsce potrzeba utworzenia nowej dyscypliny naukowej – nauki o bezpieczeństwie. Jedną z jej gałęzi jest nauka o bezpieczeństwie narodowym, które można rozumieć na dwa sposoby. Przede wszystkim, gdy mówimy o bezpieczeństwie narodowym, dotykamy kwestii jego wewnętrznej stabilności. Po wtóre, zauważamy je jako bezpieczeństwo narodu, grup społecznych i jednostek, ze względu na kryteria niepodległości i tożsamości. Poszczególne elementy tych warstw bezpieczeństwa, które są przedstawione w niniejszym artykule, dotyczą bezpieczeństwa militarnego, politycznego, społeczno-kulturowego, ekonomicznego, ekologicznego, informacyjnego oraz indywidualnego.

Wprowadzenie

W literaturze i badaniach naukowych spotykamy obecnie wiele poglądów na istotę bezpieczeństwa oraz definicji analizujących znaczenie i zakres tego pojęcia. Zakres pojęciowy słowa „bezpieczeństwo” systematycznie poszerzał się wraz z rozwojem cywilizacyjnym ludzkości o nieznane wyzwania i zagrożenia, a także o nowe środki i sposoby ich eliminowania. W myśleniu o bezpieczeństwie do połowy XX stulecia dominował wymiar militarny, a zajmowały się nim głównie elity polityczne i wojskowe w państwie. Świadczy o tym między innymi fakt, że w Polsce od 1965 r. istniała nawet odrębna ustawa o wyższym szkolnictwie wojskowym, a przez wiele lat dziedzina „nauki wojskowe” nie budziła większego zainteresowania wśród osób spoza wojska. Problematyką bezpieczeństwa państwa „w cywilu” zajmowano się głównie w ramach stosunków międzynarodowych.

Dopiero od lat 90. ubiegłego stulecia można zauważyć zmianę w postaci zwiększonego zainteresowania oraz podejmowania, nie tylko w ramach nauk wojskowych, badań naukowych dotyczących środowiska bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa, owocujących znacznym dorobkiem w tym zakresie. Jednocześnie na liście nowych kierunków studiów ogłoszonych przez ministra nauki i szkolnictwa wyższego w 2005 r. pojawiły się kierunki studiów z dziedziny bezpieczeństwa. Dzięki staraniom Akademii Obrony Narodowej uruchomiono nowy kierunek studiów – bezpieczeństwo narodowe. Natomiast na wniosek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji

powołano kolejne dwa kierunki studiów: bezpieczeństwo wewnętrzne oraz inżynierię bezpieczeństwa, mimo że oba te kierunki wchodzą przecież w zakres przedmiotowy kategorii bezpieczeństwa narodowego. Ponadto pojawiły się jeszcze inne kierunki studiów związane z problematyką bezpieczeństwa, a mianowicie: logistyka, zarządzanie w specjalności dowodzenie oraz w ramach nauk medycznych ratownictwo medyczne. Wydaje się, że te wszystkie nowo uruchomione kierunki studiów mogłyby funkcjonować w ramach nauk o bezpieczeństwie – obejmujących całościowo zarówno jego aspekty wewnętrzne, jak i zewnętrzne, przy jednoczesnym pozostawieniu, ze względu na specyfikę pola walki zbrojnej, nauk wojskowych.

Należy, jak się wydaje, podkreślić także fakt olbrzymiego zainteresowania cywilnych środowisk naukowych oraz młodzieży tymi nowymi kierunkami studiów, zarówno na uczelniach publicznych, jak i prywatnych. Aktualnie w ponad stu uczelniach wyższych prowadzone są kierunki studiów związane z szeroko rozumianą problematyką bezpieczeństwa. Systematycznie rośnie też dorobek środowisk naukowych w obszarze bezpieczeństwa. Uruchomienie nowych kierunków studiów wyższych z dziedziny bezpieczeństwa stworzyło oczywistą potrzebę uporządkowania teorii i stworzenia przedmiotu oraz metodologii badań nowej dyscypliny naukowej, jaką, jak sądzę, zostanie nauka o bezpieczeństwie. Teoria bowiem to ogólna koncepcja oparta na powstaniu i zrozumieniu czynników kształtujących pewną sferę rzeczywistości, w tym przypadku jest to sfera bezpieczeństwa. Nauki o bezpieczeństwie są dziedziną określoną, dopiero powstającą, w ramach której wykształcają się poszczególne kierunki i specjalności, brakuje jej także własnego przedmiotu pojęciowo-znaczeniowego i oryginalnego warsztatu metodologicznego¹. Wielkim jednak nieszczęściem dla tej rodzącej się dyscypliny, jaką mają być nauki o bezpieczeństwie, jest przypisywanie jej sztucznie do nauk wojskowych. Występujące niedoskonałości metodologiczne studiów nad bezpieczeństwem pogłębia brak zgody co do używanej terminologii, definicji i przyjmowanych klasyfikacji. Jest to co prawda sytuacja typowa w badaniach nad problematyką, która jeszcze w niedostatecznym stopniu została pogłębiona naukową refleksją.

Mając świadomość, że Akademia Obrony Narodowej najbardziej przyczyniła się do upowszechnienia wiedzy o bezpieczeństwie, zwłaszcza do tzw. „obronności państwa”, i wprowadzenia nowych kierunków studiów, obecnie naukowcy tej uczelni zasiadający w Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów Naukowych oraz w Państwowej Komisji Akredytacyjnej są największymi „hamulcowymi” rozwoju nauk o bezpieczeństwie jako nowej dyscypliny nauk społecznych i wyodrębnienia ich z nauk wojskowych. Wręcz skandalem skończyło się seminarium pt. „Struktura nauk wojskowych – wyodrębnienie dyscyplin naukowych”, zorganizowane przez

¹ Por.: T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Wyd. AON, Warszawa 2008; M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wyd. AP, Siedlce 2009.

Akademii Obrony Narodowej w dniu 17 grudnia 2009 r., gdzie zaproponowano dyskusję nad utworzeniem w ramach nauk wojskowych trzech oddzielnych dyscyplin: bezpieczeństwo, dowodzenie i operacje militarne. Propozycje te przez większość uczestników, w tym pracowników naukowych AON, zostały przyjęte negatywnie i odrzucone.

Państwowa Komisja Akredytacyjna wspólnie z Centralną Komisją ds. Stopni i Tytułów Naukowych w lipcu 2010 r. zaproponowała nowy podział na obszary nauki, dziedziny, dyscypliny i kierunki, w którym w miejsce nauk wojskowych w obszarze i dziedzinie „nauki społeczne” umieszczono dyscyplinę „nauki o bezpieczeństwie i obronności”. Na skutek protestu „cywilnych” pracowników nauki (spoza nauk wojskowych) zajmujących się problematyką bezpieczeństwa doszło do kompromisu i zaproponowano utworzenie, w ramach nauk społecznych, dwóch oddzielnych dyscyplin: „nauka o bezpieczeństwie” oraz „nauka o obronności”. Warto w tym miejscu przypomnieć czytelnikom, że słowo „bezpieczeństwo” w latach 70. i 80. XX stulecia, czyli w PRL, zaczęto zastępować sformułowaniem „obronność”, a bezpieczeństwo państwa zastąpiono „obroną narodową” w celach propagandowych, dla zmylenia przeciwnika, gdyż podstawową formą działań zbrojnych zgodnie z obowiązującym regulaminem walki pozostawało „natarcie”, zaś pomocniczą „obrona”².

Ponadto Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z listopada 2007 r. wymienia i omawia różne, oczywiście nie wszystkie, rodzaje bezpieczeństwa narodowego, m.in.: zewnętrzne, wewnętrzne, obywatelskie, społeczne, ekonomiczne, ekologiczne, informacyjno-komunikacyjne i militarne. W dokumencie tym w ogóle nie wspomina się o obronności. Ministerstwo Obrony Narodowej w 2009 r. opracowało Strategię Obronności RP jako strategię sektorową do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 r. Bezpieczeństwo w sensie przedmiotowym ma złożony i wielowymiarowy charakter, obronność jest zaś co najwyżej częścią (realizacyjną) złożonego przedmiotu szeroko rozumianego bezpieczeństwa i zachodzą na siebie tylko w małym zakresie. Za kompleksowym ujęciem problematyki bezpieczeństwa bez zagadnień militarnych i obronności opowiada się także Unia Europejska, która tę problematykę uczyniła priorytetem. UE przyjęła w tym zakresie system monitorowania, wyróżniając osiem wskaźników, które należy badać i na podstawie zdobytej wiedzy i umiejętności podejmować konkretne działania. Są to: stan państwa, rządy prawa, poszanowanie praw podstawowych, społeczeństwo obywatelskie i media, modele rozwiązywania konfliktów, zarządzanie gospodarką, nierówności społeczne i religijne, sytuacja geopolityczna. Brak zagadnień obronności i militarnych świadczy, iż zostały one przyporządkowane do innej sfery polityki unijnej.

² Zob.: W.J. Wępiuk, *Bezpieczeństwo państwa i pojęcia pokrewne. Aspekty konstytucyjnoprawne* (w:) *Krytyka prawa. Niezależne studia nad prawem*, t. II. *Bezpieczeństwo*, red. W. Sohałowicz, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 191.

Natomiast łączenie szeroko rozumianego bezpieczeństwa z obronnością jest nie tylko wątpliwe, ale byłoby anachronizmem z poprzedniej epoki, w której było ono właśnie utożsamiane z siłą militarną i obronnością. Połączenie bezpieczeństwa z obronnością ograniczyłoby i spłyciłoby podejście badawcze do tej złożonej problematyki, która ze względu na swą specyfikę przedmiotu wymaga interdyscyplinarności. Dzisiaj istota bezpieczeństwa zakłada interakcje i ściśle powiązanie bezpieczeństwa wewnętrznego i międzynarodowego, co szczególnie zauważalne jest w zwalczaniu zagrożeń terrorystycznych.

Wydaje się, że wyjściem z tej patowej sytuacji byłoby albo pozostawienie nauk wojskowych jako dyscypliny w obszarze nauk społecznych z jednoczesnym wydzieleniem nowej dyscypliny w tym obszarze „nauk o bezpieczeństwie”, albo w ich ramach stworzenie kierunku studiów bezpieczeństwo wojskowe (militarne), ewentualnie obrona narodu. Brak decyzji w tej sprawie spowoduje, że rozpoczęte kierunki studiów w zakresie nauk o bezpieczeństwie zatrzymają się na poziomie studiów II stopnia, natomiast stopnie i tytuły naukowe z tej dziedziny nadawać będą, tak jak dotychczas, rady wydziałów złożone z gremiów samodzielnych pracowników nauki ze stopniami i tytułami naukowymi z dziedziny „nauki wojskowe” (tak jak to np. dzieje się w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie). Tym samym zahamowany zostanie trzystopniowy proces boloński w polskim szkolnictwie wyższym. Nie wspomnę już o trudnościach ośrodków akademickich prowadzących kierunki studiów: bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo wewnętrzne i inżynieria bezpieczeństwa, gdyż szkolnictwo wojskowe nie dysponuje właściwym programem, na który składają się w przeważającej mierze kwestie pozamilitarne. Utworzenie samodzielnej dyscypliny w zakresie nauk o bezpieczeństwie w obszarze nauk społecznych umożliwiłoby rozwój przedmiotu badań zgodnego ze światowymi trendami rozwoju nauki oraz połączenie wysiłków badawczych przez wiele polskich ośrodków i naukowców zajmujących się problematyką bezpieczeństwa, a także stworzenie szerokiej oferty dydaktycznej o wysokich standardach jakości. W porównaniu bowiem do społeczeństw zachodnich w Polsce stan poznania naukowego nad problematyką bezpieczeństwa można ocenić jako mało zaawansowany – nie ukształtowały się jeszcze i nie okrzepły w pełni kierunki badań w dziedzinie bezpieczeństwa, mające trwały dorobek i własną metodologię.

Polemiki wokół określenia bezpieczeństwa

Przełom wieków przyniósł nam nowe i zróżnicowane wyzwania i zagrożenia o coraz mniej przewidywalnym charakterze. Obecnie niepewność w sferze bezpieczeństwa światowego wspomagana jest przez takie czynniki, jak:

- proliferacja zaawansowanych technologii wojskowych, w tym technologii nuklearnych;
- ambicje międzynarodowych grup terrorystycznych;

- utrzymywanie się rywalizacji o podłożu regionalnym, narodowym, etnicznym lub religijnym;
- zwiększająca się zależność świata od systemów wymiany informacji potencjalnie wrażliwych na ataki, w tym ataki cybernetyczne;
- rywalizacja o ropę naftową i inne surowce strategiczne prowadzi do aktów sabotażu skierowanych w infrastrukturę dostarczającą surowce energetyczne i działań mających na celu zakłócenie funkcjonowania najważniejszych szlaków transportowych, zwłaszcza morskich.

Równocześnie wraz z rozwojem cywilizacyjnym wzrasta liczba, zasięg i nasilenie mało przewidywalnych zagrożeń dla środowiska naturalnego. Spowodowane jest to z jednej strony szybkim rozwojem techniki, a z drugiej to wynik często nieodpowiedzialnej działalności człowieka. Skutkiem takiej działalności są klęski żywiołowe i katastrofy techniczne, przynoszące olbrzymie szkody materialne, liczne ofiary w ludziach, zwierzętach i mieniu oraz powodujące degradację środowiska naturalnego i zmiany klimatyczne. Zjawiska te wymagają przewartościowania sposobu patrzenia na zapewnienie bezpieczeństwa, nie tylko na jego aspekty militarne, ale także ekonomiczne, ekologiczne, społeczne, kulturowe, chociażby ze względu na szybkie rozprzestrzenianie się obszarów biedy i głodu, chorób, nielegalnej imigracji. Ponadto wraz z rozwojem globalizacji nasilają się zjawiska takie, jak:

- nagły, choć nieznaczny, wzrost międzynarodowego przepływu towarów, usług, osób, technologii, idei, zwyczajów, przestępczości i broni;
- państwa ogarnięte anarchią (tzw. państwa upadłe) stają się idealnym schronieniem dla terrorystów przygotowujących się do działań poza ich granicami skierowanych przeciwko terytorium sąsiadów, szlakom niezbędnych dostaw, infrastrukturze krytycznej, żołnierzom i ludności wyznającej inne wartości;
- zmienia się technologiczne pole walki na skutek przełomowych osiągnięć w badaniach naukowych. Należy więc pilnie obserwować dynamicznie rozwijające się zmiany w takich dziedzinach, jak: technologie informacyjne i komunikacyjne, nauki kognitywne i biologiczne, robotyka, nanotechnologia.

W sferze bezpieczeństwa globalnego potrzebna jest więc ocena wspólnych zagrożeń i wyzwań, aby ustalić obszary współdziałania i współpracy w klimacie szczerości i nastawienia na przyszłość, opartego na wspólnych interesach, wzajemnym zaufaniu, przejrzystości i przewidywalności³.

A. Wolfers w latach 60. ubiegłego stulecia zauważył, że bezpieczeństwo jest symbolem wieloznacznym, a „pojęcie «bezpieczeństwo» zawiera tak szeroki przekrój celów, że zdecydowanie rozbieżne polityki mogą być oceniane jako polityki

³ Por.: J. Kranz, *Świat bezpieczny inaczej*, (w:) *Krytyka prawa...*, op. cit., s. 13-51; NATO 2020: *Zapewnione bezpieczeństwo. Dynamiczne zaangażowanie* („Raport Albright”), wprowadzenie i red. A.D. Rotfeld, PISM, Warszawa 2010, s. 43-44.

bezpieczeństwa”⁴. Bezpieczeństwo jest więc kategorią złożoną i wielowymiarową, zmienną w czasie i przestrzeni, systematycznie poszerzającą się wraz z rozwojem cywilizacyjnym ludzkości o nieznane wyzwania i zagrożenia, a także o nowe środki i sposoby ich eliminowania. Według K. Żukrowskiej bezpieczeństwo jest stanem, w którym nie ma zagrożeń, przy czym występują tzw. twarde i miękkie jego gwarancje. Gwarancje twarde odnoszą się do sfery militarnej, zaś miękkie do pozamilitarnej⁵. Z kolei według J. Stańczyka bezpieczeństwo ma dwa główne wskaźniki: gwarancję nienaruszonego przetrwania danego przedmiotu oraz swobodę jego rozwoju, a pewność obiektywna lub subiektywna jest jego istotą. Bezpieczeństwo to proces, w którym stan bezpieczeństwa i jego organizacja podlegają dynamicznym zmianom⁶. Proces oznacza ciągłą działalność jednostek, społeczności lokalnych, państw i organizacji międzynarodowych w tworzeniu pożądanego stanu bezpieczeństwa. Natomiast R. Kuźniar twierdzi, że bezpieczeństwo jest „pierwotną, egzystencjalną potrzebą jednostek, grup społecznych, wreszcie państw. Idzie przy tym nie tylko o przetrwanie integralności czy niezawisłości, lecz także o bezpieczeństwo rozwoju, który zapewnia ochronę i wzbogacenie tożsamości jednostki czy narodu”⁷.

Bezpieczeństwo rozpatrywane jest także jako powszechnie pożądana wartość, której pragną wszyscy. Ta wartość staje się bezcennym towarem, na który przy obecnym poziomie rozwoju cywilizacyjnego już nikt nie może sobie indywidualnie pozwolić. Pojęcie bezpieczeństwa rozpatrywane w kontekście aksjologicznym utożsamia się z teorią dobra wspólnego. Dla przykładu J. Schölch wyodrębnia trzy główne elementy dla definiowania pojęcia bezpieczeństwa: świadomość niebezpieczeństwa (zagrożenia) zewnętrznego, potrzebę ochrony pewnych dóbr i wartości oraz zdolność zachowania określonego dobra nawet w obliczu niebezpieczeństwa⁸. S.M. Shaffer twierdzi, że bezpieczeństwo jest wartością ogólnie pożądaną i dobrem, które chcemy osiąść i utrzymać jak najdłużej, zaś J.M. Suchman proponuje rozpatrywanie pojęcia w kontekście teorii opartej na modelu dystrybucji dóbr publicznych – jako dóbr powszechnie dostępnych i całkowicie niepodzielnych w ramach teorii dobra wspólnego⁹.

Zwłaszcza przy kształtowaniu polityki bezpieczeństwa państwa bardzo często włączane są „żywotne interesy narodowe”, utożsamiane jako racja stanu¹⁰.

⁴ A. Wolfers, *National security as an ambiguous symbol*, (w:) *Discord and collaboration. Essays on international politics*, Baltimore 1962, s. 150.

⁵ *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. K. Żukrowska i M. Gręcik, SGH, Warszawa 2006, s. 19 (wstęp).

⁶ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 18-19.

⁷ Zob.: R. Kuźniar, *Po pierwsze bezpieczeństwo*, „Rzeczpospolita” z 9 stycznia 1996 r.

⁸ I. Schölch, *Abschreckung, Sicherheit und Stabilität*, Baden-Baden 1989, s. 45; za: A.M. Ziółkowski, *Teoria międzynarodowych stosunków politycznych*, WSAS, Warszawa 2010, s. 169.

⁹ Zob.: A.M. Ziółkowski, op. cit., s. 172-174.

¹⁰ Szerzej zob.: K. Łastawski, *Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2000, s. 35-43.

A.D. Rotfeld prezentował niejednokrotnie zestaw wartości bezpieczeństwa narodowego, pisząc, że są to wartości:

- polityczne – przede wszystkim suwerenność narodu, jego niepodległość byt i niezależność w zagwarantowanych, stabilnych granicach;
- ideologiczne – ustrój, cele i formy organizacji życia społecznego;
- gospodarcze – optymalizacja życia gospodarczego i swoboda podejmowania decyzji gospodarczych oraz
- kulturalno-cywilizacyjne – zapewnienie swobodnego rozwoju życia duchowego i zachowania tożsamości narodowej¹¹. Bezpieczeństwo postrzegane jest jako cel działania państwa i rządu dla „zapewnienia wewnętrznych i zewnętrznych warunków sprzyjających rozwojowi państwa, jego życiowym interesom oraz ochrona przed istniejącymi i potencjalnymi zagrożeniami”¹².

Wraz z zakończeniem zimnej wojny i zmianami uwarunkowań kształtujących bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe wzrosło zainteresowanie studiami nad bezpieczeństwem. Przyczynił się do tego zwłaszcza B. Buzan, publikując w 1991 r. swą książkę, w której przeanalizował pięć jego sektorów: wojskowy, polityczny, społeczno-kulturalny, ekonomiczny i ekologiczny. Według B. Buzana nowy zakres bezpieczeństwa wymaga innych środków, za pomocą których możemy je zapewnić. Uznawane do tej pory środki militarne przestają być adekwatne, bowiem wyzwania, zagrożenia i ryzyko występujące obecnie dla bezpieczeństwa są wielowymiarowe, a wymienione sektory bezpieczeństwa nie występują samoistnie, ale tworzą ze sobą sieć wzajemnych powiązań¹³.

Bezpieczeństwo wojskowe (militarne) odnosi się do zagrożeń związanych z przetrwaniem podmiotu i ma dotyczyć kwestii obrony integralności terytorialnej i niepodległości państwa przed agresją zewnętrzną i wojną. Współcześnie rola czynnika wojskowego w stosunkach między państwami zmniejsza się na korzyść bezpieczeństwa ekonomicznego. Istotą zagrożeń militarnych jest fakt, że powstają one zwykle w wyniku narastania napięć w innych sektorach. Stwarzane są przez wyścig zbrojeń jądrowych i konwencjonalnych, proliferację broni masowego rażenia, międzynarodową przestępczość zorganizowaną i terroryzm, konflikty lokalne, pandemie, tzw. państwa upadłe, a także takie nieprzewidywalne państwa, jak Iran czy Korea Północna¹⁴. Zagrożenia militarne mogą stanowić demonstrację użycia

¹¹ A.D. Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, Warszawa 1989, s. 18.

¹² F.N. Trager and F.N. Simone, *National Security and American Society*, 1973, za: T. Łoś-Nowak, w: *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, I.R. Herbut, Wrocław 1996, s. 35, hasło: bezpieczeństwo.

¹³ Zob.: B. Buzan, *People, states and fear. An agenda for international security studies in the post-cold war era*, Hvester Wheatsheaf, London 1991, s. 19-20.

¹⁴ Zob.: R. Zięba, *Nowe wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego: aspekty metodologiczne*, (w:) *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, red. J. Symonides, Wyd. Nauk. Scholar, Warszawa 2010, s. 343, 344.

siły nie tylko w przypadku konfliktu zbrojnego, ale także innych wydarzeń mających wpływ na interesy państw. Siły zbrojne wzmacniają bowiem nie tylko instrumenty dyplomatyczne, ale są też środkiem osiągnięcia określonych celów, np. ochrony, zmiany bądź przywrócenia politycznego i terytorialnego status quo czy osiągnięcia korzyści ekonomicznych. Niebezpieczeństwo stwarzają też rosnące wydatki wojskowe Chin, Indii, Rosji czy Brazylii, które pretendują do roli mocarstw regionalnych. Zagrożeniem może być też brak demokratycznej i cywilnej kontroli władz politycznych państwa nad siłami zbrojnymi i sektorem bezpieczeństwa.

Bezpieczeństwo polityczne dotyczy suwerenności oraz wewnętrznej stabilności państw i rządów, a także ideologii, które je legitymizują. W ramach bezpieczeństwa politycznego państwo ochrania porządek konstytucyjny, a mianowicie:

- przyjęty katalog wartości i norm określających charakter państwa;
- system naczelných organów państwa, ich kompetencje i wzajemne relacje w ramach przyjętego reżimu politycznego;
- przyjęty katalog wolności i praw człowieka i obywatela, który wyznacza władzom reguły, zasięg i możliwości ingerencji na płaszczyźnie państwo–obywatel–człowiek¹⁵.

Ważnym zadaniem władz w sferze politycznej jest zapewnienie bezpieczeństwa obywateli, a także umacnianie demokratycznego porządku politycznego. Do działań politycznych należy także obowiązek umacniania międzynarodowej pozycji i wizerunku państwa oraz udział w kształtowaniu środowiska międzynarodowego poprzez aktywny udział w pracach instytucji międzynarodowych i rozwój stosunków opartych na poszanowaniu prawa i wielostronnej współpracy.

Bezpieczeństwo społeczno-kulturowe dotyczy głównie utrzymania tożsamości poszczególnych społeczności narodowych i etnicznych. Szczególnego znaczenia nabiera sektor bezpieczeństwa społeczno-kulturowego w okresie globalizacji i nowych zagrożeń cywilizacyjnych. Załamanie się tradycyjnej rodziny, spadek przyrostu naturalnego, napływ emigrantów o innej kulturze i mentalności, nieasymilujących się w demokratycznym społeczeństwie, wywołuje liczne napięcia i potencjalne zagrożenia terrorystyczne¹⁶. Szczególnie niebezpieczne są zagrożenia dla utrzymania tożsamości narodowej, kultury, religii, języka i tradycyjnych zwyczajów. Ponadto do zagrożeń bezpieczeństwa społeczno-kulturowego zaliczyć można agresywny nacjonalizm, rasizm, ksenofobię, religijny fundamentalizm, nietolerancję prowadzącą do przemocy i czystek etnicznych, a także naruszenia praw człowieka¹⁷. Obowiązkiem

¹⁵ Zob.: M. Brzeziński, *Rodzaje bezpieczeństwa państwa*, (w:) *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Elipsa, Warszawa 2009, s. 41.

¹⁶ Szerzej zob.: M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa*, Wyd. UHP, Kielce 2009, s. 125-127.

¹⁷ Zob.: J. Czaputowicz, *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1998, s. 25-26.

państwa demokratycznego jest troska o obywateli niezależnie od ich statusu materialnego, aby mogli oni partycypować w życiu polityczno-społecznym i gospodarczym. Dlatego przez wielu autorów bezpieczeństwo społeczne pojmowane jest także jako ochrona egzystencjalnych podstaw życia ludzi, zapewnienie możliwości zaspokajania indywidualnych potrzeb materialnych i duchowych oraz realizacji aspiracji życiowych przez stworzenie warunków do pracy i nauki, ochronę zdrowia oraz gwarancje emerytalne¹⁸. Bezpieczeństwo społeczno-kulturowe obejmuje działania nie tylko władz państwowych, ale także organizacji międzynarodowych i pozarządowych, jak również samych obywateli. Chodzi tu głównie o to, aby zapewnić określony poziom życia ludności i nie dopuścić do marginalizacji i wykluczenia społecznego. Wyzwaniem dla współczesnego państwa w tym sektorze jest przestępczość zorganizowana, obejmująca handel narkotykami, bronią i ludźmi, pranie brudnych pieniędzy, terroryzm, przemyt nielegalnych imigrantów, korupcję, wymuszanie okupu. Transnarodowe organizacje przestępcze mogą utrudniać funkcjonowanie państw, dezorganizować życie gospodarcze wielu krajów, a nawet prowadzić do powstawania niepokoju społecznego¹⁹.

Niejednokrotnie w literaturze przedmiotu możemy spotkać podziały bezpieczeństwa społeczno-kulturalnego na bezpieczeństwo społeczne i bezpieczeństwo kulturowe.

Bezpieczeństwo ekonomiczne jest obecnie jednym z najważniejszych sektorów bezpieczeństwa państwa i polega na swobodnym dostępie do rynków, środków finansowych i zasobów naturalnych, które gwarantują stały rozwój państwa i utrzymanie jego pozycji międzynarodowej. Wyzwaniem, a jednocześnie zagrożeniem dla polityki bezpieczeństwa państw i organizacji międzynarodowych są pogłębiające się dysproporcje pomiędzy krajami rozwiniętymi a zacofanymi w rozwoju, zwłaszcza w Azji i Afryce, gdzie występuje skrajna bieda, która prowadzi społeczeństwa tych regionów do konfliktów i masowych emigracji. Bezpieczeństwo ekonomiczne polega więc z jednej strony na zapewnieniu niezakłóconego funkcjonowania gospodarki, z drugiej zaś na utrzymaniu komparatywnej równowagi z gospodarkami innych państw²⁰.

Potencjał ekonomiczny łatwo przełożyć na siłę militarną, pozwala on wpływać na zachowanie innych państw, pomniejszając ich poczucie bezpieczeństwa, za pomocą takich instrumentów polityki zagranicznej, jak bojkot międzynarodowy lub embargo, polegające na zerwaniu stosunków gospodarczych lub wprowadzeniu zakazu przywozu lub wywozu towarów z danego państwa, odcięcie od kredytów

¹⁸ Zob.: A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne*, (w:) *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, red. R. Jakubczak i J. Flis, Bellona, Warszawa 2006, s. 413.

¹⁹ Zob.: R. Zięba, *Nowe wyzwania i...*, op. cit., s. 344-348.

²⁰ Szerzej zob.: K. Księżpolski, *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, (w:) *Problemy bezpieczeństwa wewnętrznego i bezpieczeństwa międzynarodowego*, red. K.M. Księżpolski, WSAS, Warszawa 2009, s. 93-108.

międzynarodowych lub pomocy rozwojowej czy też zablokowanie kont bankowych²¹. Agresja gospodarcza może być dzisiaj prowadzona za pomocą metod cybernetycznych, poprzez masowy atak na witryny i serwisy instytucji państwowych i banków można skutecznie sparaliżować ich funkcjonowanie, powodując przy tym wielomilionowe straty finansowe i paraliż państwa. Bezpieczeństwo ekonomiczne jest także ważnym elementem bezpieczeństwa społecznego, gdyż bezpieczne państwo pod względem ekonomicznym jest w stanie zaspokoić egzystencjalne potrzeby swych obywateli oraz zagwarantować im dostęp do podstawowych dóbr publicznych, takich jak edukacja, służba zdrowia, infrastruktura krytyczna, obrona narodowa i środowisko naturalne²². W grupie zagrożeń dla bezpieczeństwa ekonomicznego możemy umieścić także bezpieczeństwo żywnościowe, bezpieczeństwo finansowe i bezpieczeństwo energetyczne.

Bezpieczeństwo ekologiczne dotyczy zachowania biosfery (środowiska naturalnego człowieka) na poziomie koniecznym do przetrwania i rozwoju ludzkości²³. Zagrożenia ekologiczne wynikają głównie z działalności człowieka i powstają wówczas, gdy środowisko nie jest w stanie samodzielnie się odnawiać. Ekologiczne zagrożenia mają miejsce we wszystkich ekosystemach i związane są ze zmianami klimatycznymi, zanieczyszczeniem powietrza (emisją gazów przemysłowych, głównie dwutlenku węgla), zatruciem wód lądowych oraz mórz i oceanów, skażeniem gleb i ich pustoszczeniem, deforestacją (głównie ze względu na wycinanie lasów tropikalnych), zmienianiem warstwy ozonowej Ziemi oraz zachwianiem bioróżnorodności²⁴. Skażenia środowiska naturalnego pogłębiać mogą deficyt wody pitnej, co ujemnie odbija się na zdrowiu i życiu ludzi, gdyż prowadzi do wielu chorób zakaźnych. Zagrożenia ekologiczne generują także same siły przyrody, np. klęski żywiołowe czy epidemie. Ważne znaczenie dla utrzymania odpowiedniego stanu środowiska naturalnego odgrywa polityka prowadzona przez państwa, a zwłaszcza działalność w sferze przemysłowej, transportowej, rolnej czy komunalnej. Znaczącą rolę w walce przeciwko degradacji środowiska w sferze globalnej i regionalnej odgrywają organizacje międzynarodowe i pozarządowe. Potrzebna jest współpraca wszystkich państw, tych bogatszych i tych biednych, zarówno w sferze regionalnej, jak i globalnej, bowiem jedne państwa odpowiedzialne są za zanikanie stref ozonu nad Ziemią (państwa rozwinięte), inne za utrzymanie różnorodności gatunków (kraje eksploatujące lasy tropikalne), a jeszcze inne za nadmierny odłów wielorybów. Zanieczyszczenie środowiska naturalnego dla obecnych i przyszłych pokoleń zależy więc głównie od polityk prowadzonych przez poszczególne państwa i od współpracy

²¹ Zob.: R. Włoch, *Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa*, (w:) *Bezpieczeństwo państwa*, red. K.A. Wojtaszczyk i A. Materska-Sosnowska, ASPRA-JR, Warszawa 2009, s. 95-108.

²² Ibidem, s. 96.

²³ Zob.: J. Czaputowicz, *System czy...*, op. cit., s. 25.

²⁴ Zob.: R. Zięba, *Nowe wyzwania i...*, op. cit., s. 350-352.

międzynarodowej w zakresie ochrony środowiska. Powiązanie problemów ekologii i ekonomii powoduje, że zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego jest trudne do osiągnięcia, a państwa podejmują działania, pozorne wykorzystując fakt, że nauka nie rozstrzyga jednoznacznie relacji człowiek–środowisko naturalne–zanieczyszczenie, czego przykładem są sprzeczne oceny związane z globalnym ociepleniem klimatu²⁵.

Wraz z szybkim rozwojem nowych technologii w ostatniej dekadzie ubiegłego stulecia, zwłaszcza w dziedzinie technik teleinformatycznych, powstało nowe zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego – zagrożenie informacyjne. Nowe technologie pozwalają na gromadzenie, przetwarzanie i przechowywanie ogromnej ilości różnorodnych informacji, m.in.: naukowych, technicznych, wojskowych, finansowych, medycznych i innych.

Bezpieczeństwo informacyjne w większości państw wchodzi w skład bezpieczeństwa narodowego, które stanowi „zbiór działań, metod, procedur, podejmowanych przez uprawnione podmioty, zmierzających do zapewnienia integralności gromadzonych, przechowywanych i przetwarzanych zasobów informacyjnych, poprzez zabezpieczenie ich przed niepożądanym, nieuprawnionym ujawnieniem, modyfikacją, zniszczeniem”²⁶. Informacja stała się atrybutem potęgi państwa, a dostęp do wiedzy jest głównym motorem postępu we współczesnym świecie. Informacja stanowi o sile tego, kto nią dysponuje, czym można tłumaczyć dzisiaj np. potęgę mediów we współczesnym świecie. Jedną z najbardziej niebezpiecznych form wykorzystania informacji stanowi cyberterroryzm, który oznacza wykorzystanie Internetu do komunikowania się, propagandy i dezinformacji przez organizacje terrorystyczne w celu zniszczenia infrastruktury krytycznej, zastrzeżenia lub wymuszenia na rządzie i obywatelach określonych celów politycznych i społecznych.

We współczesnych konfliktach międzynarodowych największe ofiary ponosi ludność cywilna, mienie i środowisko naturalne. Bezpieczeństwo państwa nie jest już tak jednoznaczne z bezpieczeństwem ludności zamieszkającej na jego terytorium, świadczą o tym chociażby przykłady w Rwandzie, w Sudanie (Darfurze), w Somalii, w byłej Jugosławii, Czeczenii, Kongo, Strefie Gazy, Libanie, Afganistanie czy Iraku. W tej sytuacji zasadne jest wyodrębnienie jednostkowego czy ludzkiego sektora bezpieczeństwa²⁷.

Bezpieczeństwo ludzkie (human security) to ochrona podstawowych wolności, które są istotą życia każdego człowieka, i oznacza zabezpieczenie ludzi w sytuacjach kryzysowych i zagrożeń unicestwiania lub uszczerbku fizycznego,

²⁵ Zob.: K.M. Księżopolski, *Bezpieczeństwo ekologiczne*, (w:) *Bezpieczeństwo państwa*, op. cit., s. 187-188.

²⁶ P. Potejko, *Bezpieczeństwo informacyjne*, (w:) *Bezpieczeństwo państwa*, op. cit., s. 194.

²⁷ Por.: G. Michałowska, *Bezpieczeństwo ludzkie*, (w:) *Świat wobec...*, op. cit., s. 227-234; R. Zięba, *Nowe wyzwania i zagrożenia dla...*, op. cit., s. 338-339.

dobrobytu ekonomicznego, godności i wartości człowieka jako istoty ludzkiej²⁸. Wśród wyznaczników bezpieczeństwa ludzkiego wymienia się także m.in.: wolność od strachu, wolność od niedostatku, ludzkie koszty konfliktów zbrojnych, masowe śmierci, represje i wysiedlenia, zagrożenia życia ludzi i wspólnot w wyniku stosowania przemocy bezpośredniej i strukturalnej, wolność od konfliktów zewnętrznych i wewnętrznych, zagrożenia przestępczością, chorób, głodu, degradacji środowiska, terroryzmu, naruszenia praw człowieka w skali indywidualnej i zbiorowej, a także tworzenie jednostce perspektyw rozwoju²⁹. Wprowadzone pojęcie bezpieczeństwa ludzkie dotyczy więc głównie podmiotów niepaństwowych. Według R. Zięby jest to wyraz ogólnej tendencji w nauce zachodnioeuropejskiej związanej z postrzeganiem erozji suwerenności państwa terytorialnego oraz potrzebami ochrony i wzmocnienia tożsamości kulturowych społeczeństw poddanych procesom internacjonalizacji i europeizacji. Jest to także umacniająca się na Zachodzie tendencja od państwowo-centricznego ujęcia i odmilitaryzowania bezpieczeństwa³⁰.

Zakończenie

Postępująca globalizacja przynosi nam coraz to nowe wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa życia ludzkiego, mienia człowieka i środowiska przyrodniczego, zacierają się też granice między bezpieczeństwem wewnętrznym i zewnętrznym państwa jako podmiotu stosunków międzynarodowych. Zachodzi potrzeba podjęcia szerokich badań naukowych i odmilitaryzowania dotychczasowego ujęcia bezpieczeństwa. Pomoc w tym może powstanie nowej dyscypliny naukowej – nauk o bezpieczeństwie, w miejsce dotychczas istniejących nauk wojskowych. Należy skończyć z istniejącym dualizmem w pojmowaniu bezpieczeństwa państwa, z jednej strony jako bezpieczeństwa państwa, którego kryterium stanowi suwerenność i stan stabilności wewnętrznej, z drugiej zaś jako bezpieczeństwo narodu, grupy społecznej, jednostki ludzkiej, którego kryterium jest zachowanie wolności i tożsamości człowieka.

Bezpieczeństwo jest stanem, procesem, wartością i interesem – jest potrzebą egzystencjalną i ma złożony charakter, gdyż obejmuje zaspokajanie takich potrzeb, jak: trwanie, całość, wolność, tożsamość, niezależność, spokój, posiadanie oraz pewność funkcjonowania i rozwoju. Oczywiście bezpieczne państwo zdolne jest zapewnić bezpieczeństwo ludzi, ale niekoniecznie oznacza to, że wszystkie interesy państwa pozostają zbieżne z potrzebami i interesami ludzkimi, przykładami mogą tu być takie państwa jak: Kuba, Korea Północna czy Birma. Szersza koncepcja bezpieczeństwa obejmować powinna, jak się wydaje, wyzwania i zagrożenia

²⁸ Zob.: A. Schnabel, *The human security approach to direct and structural violence*, (w:) SIPRI, Yearbook 2008, Stockholm 2008, s. 89.

²⁹ Zob.: G. Michałowska, *Bezpieczeństwo ludzkie*, op. cit., s. 230.

³⁰ Zob.: R. Zięba, *Nowe wyzwania i zagrożenia dla...*, op. cit., s. 338.

wynikające np. z niepowodzeń rozwoju, degradacji środowiska, nadmiernego wzrostu ludności i jej ruchów, braku postępów w rozwoju demokracji i innych pochodnych od procesów globalizacji. Powstanie też pytanie, czy w takich i innych sytuacjach krytycznych nie rozciągnąć odpowiedzialności za nie na społeczność międzynarodową, organizacje uniwersalne i regionalne czy pozarządowe i lokalne, mogące nawet interweniować w ramach odpowiedzialności za ochronę, po wyczerpaniu środków dyplomatycznych. Lokalne konflikty i problemy rozlewają się bowiem ponad granicami państw. Powstanie nauk o bezpieczeństwie pozwoli usystematyzować wiedzę, a także ułatwi analizę badanych zjawisk z szeroko rozumianej problematyki bezpieczeństwa.

BIBLIOGRAFIA

1. *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
2. *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, red. E. Cziomer, Ofic. Wyd. AFM, Kraków 2010.
3. *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, red. R. Jakubczak i J. Flis, Wyd. Bellona, Warszawa 2006.
4. *Bezpieczeństwo państwa*, red. K.A. Wojtaszczyk i A. Materska-Sosnowska, Ofic. Wyd. ASPRA-JR, Warszawa 2009.
5. *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Dom Wyd. ELIPSA, Warszawa 2009.
6. M. CIEŚLARCZYK, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wyd. A.P. Siedlce 2009.
7. T. JEMIOŁO, A. DAWIDCZYK, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Wyd. AON, Warszawa 2008.
8. *Krytyka prawa. Niezależne studia nad prawem*, tom II, *Bezpieczeństwo*, red. W. Sokolewicz, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.
9. *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, t. 1, red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, Wyd. AON, Warszawa 2010.
10. *Międzynarodowe wyzwania bezpieczeństwa*, red. K. Buzowski, Ofic. Wyd. AFM, Kraków 2010.
11. *NATO 2020: Zapewnione bezpieczeństwo. Dynamiczne zaangażowanie (Raport Albright)*, wprowadzenie i red. A.D. Rotfeld, PISM, Warszawa 2010.
12. M. LESZCZYŃSKI, *Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa*, Wyd. UH-P, Kielce 2009.
13. K. ŁASTAWSKI, *Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2000.
14. *Problemy bezpieczeństwa wewnętrznego i bezpieczeństwa międzynarodowego*, red. K.M. Księżpolski, Wyd. WSAS, Warszawa 2009.

15. J. STAŃCZYK, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Wyd. ISP PAN, Warszawa 1996.
16. *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, red. J. Symonides, Wyd. Nauk. Scholer, Warszawa 2010.

The security science – a new discipline of social science

Abstract. In Poland exists the need of creating a new discipline of science – security science. There are two ways of understanding national security. First of all, the criterion of national security is a level of domestic stability. Secondly, it is a security of nation, social groups and individuals, whose criterion is keeping liberty and identity. The report includes: military security, political security, societal-cultural security, economic security, ecological security, information security, human security.